

THE ROLE OF INTERWAR RELIGIOUS CALENDARS IN THE CULTURALIZATION OF THE MASSES

Antonina Silvia Frandeaș (Andone)

PhD Student, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureș

Abstract: The texts of dissemination destined to common herd, represent an utility literature, orientated towards the community's stringent needs. As a palpable thing, in the peasants' houses „the book for the people” entered as a collection of dissemination texts. Basically we talk about a book addressed to rural population with a low level of instruction.

Within it a large range of information intermingled, belonging to different domains, but all searching for an appropriate tone of spreading a popular culture.

The main vehicles of disseminating literature proved in time to be some collections of folk's book (those included in „The Folk's Library of Astra” for example, those published in „The Books of Good Christian Library, initiated by fr. prof. Iuliu Maior from Blaj, or in the library „Come and have light” of the Orthodox Bishopric from Cluj) or the publications like calendars and almanacs.

Keywords: folk books, calendars' role, Church, mass culture, dissemination literature.

Textele de popularizare destinate vulgului, reprezintă o literatură utilitară, orientată spre nevoile stringente ale comunității. Ca formă palpabilă, în casele sătești, intra „cartea pentru popor”, ca o colecție de texte de popularizare. În esență vorbim de o carte adresată populației rurale cu nivel de pregătire modest. În cuprinsul ei se intersectează o multitudine de informații, aparținând unor domenii diferite, însă toate căutând tonul just al difuzării unei culturi populare. În aceste mici enciclopedii rurale găsim și texte de popularizare a literaturii propriu-zise (adică publicarea unor texte literare spre a fi cunoscute în lumea satului de cei cu carte mai multă sau mai puțină), selectate pe criteriul accesibilității și al unei tematici care să se plieze pe domeniile de interes ale țărănimii. Este vorba de poezii, povestioare, legende, paremii, din care țărani să-și hrănească sufletul și mintea în clipele de răgaz.

Ținta finală a cărților pentru popor era de a culturaliza masele, sau în unele cazuri, chiar de a le alfabetiza, în condițiile în care erau singurele cărți din casă. În acest demers, din dorința de a ajunge cât mai lesne la sufletul țaranului, s-a optat pentru o formă de hibridizare al cărei rezultat a fost scrierea specială a unor texte cu scop vădit educativ sau moralizator. Un exemplu concludent ar fi conștientizarea populației cu privire la urmările nefaste ale consumului de alcool, prin intermediul unor bucăți literare specifice (legende, povestiri, poezii, anecdote). Aici, literatura de popularizare a științei se împletește cu educația antialcoolică și cu genuri literare necomplicate, cu mesaj clar, agreate de mentalitatea populară ca fiind inspirate din înțelepciunea bătrânilor. Elementele de noutate, îmbrăcate în veșmânt familiar, erau mai degrabă acceptate de țărani, uneori, recalitrându-le la nou.

Printre producțiile literare, anume scrise pentru popularizare, cartea pentru popor mai strecura și texte aparținând scriitorilor români consacrați sau traduceri, dar toate se supuneau

acelorași rigori de selecție – prelevanța importanței mesajului asupra formei artistice, și orientarea către compoziții care au la bază limba și creația populară.

Principalele vehicule de popularizare a literaturii s-au dovedit în timp a fi unele colecții de carte pentru popor (cele incluse în *Biblioteca populară* a Astrei, de exemplu, cele apărute în biblioteca *Cărțile bunului creștin*, inițiată de păr. prof. Iuliu Maior din Blaj, sau în biblioteca *Veniți de luați lumină* a Episcopiei Ortodoxe Cluj), ori publicațiile de tipul calendarelor și almanahurilor.

Înțelegerea spiritului vremii, valorificarea însușirilor etice, dar mai ales înălțarea românilor simpli printr-un avânt al trăirii religioase, au fost idealurile care i-au animat pe promotorii presei religioase interbelice.

Rostul calendarului religios, asumarea facerii și răspândirii sale în spațiul românesc ca o amplă muncă de apostolat, scopul său de a educa masele rurale, sunt sintetizate într-un cuvânt de rămas bun către cititori, apărut în ultima ediție a *Cărintariului Românesc* cu caractere chirilice din 1911: „119 ani de-a rândul v'am arătat crugul vremilor, v-am adus povești și poezii de petrecere, sfaturi și îndemnuri în treburi economice. Mulți dintre voi iubiți cetitori, cu nerăbdare ați așteptat în fiecare an sosirea mea în casele voastre, ca să vă mai țin de urât în lungile seri de iarnă și să vă arăt zilele anului cu umblarea vremii, schimbarea lunei, târgurile și câte alte lucruri, de care omul are trebuință de nenumărate ori în cursul unui an de zile.”¹

Chintesența mesajului se regăsește în așa-numitul testament al calendarului, lăsat generațiilor următoare de cititori. Aceștia sunt îndemnați a fi „oameni de omenie, Români buni și creștini cinstiți”, și să-și țină gospodăriile în bună rânduială. Cheltuielile inutile, mersul la cârciumă și achiziționarea de îmbrăcăminte domnească („zdranțe ușoare de târg”), sunt expuse ca obiceiuri nefaste pentru viața unui bun sătean. În schimb, țărani sunt sfătuiți spre păstrarea portului național, să-și trimită copiii la învățătură pentru deprinderea unei meserii, să-i educe în spirit creștin și, mai presus de toate, sunt povățuiți să citească atât cărți, cât și presa, pentru că „omul înțelept tot mereu învață”. Ca succesori este numit *Calendarul săteanului*, țărănilor făcându-li-se invitația nu doar la lectură, ci și la dezbateri pe seama ei în mediul familial.

În aceeași notă, peste patru decenii, într-un articol dedicat centenarului *Calendarului* tipărit de *Tipografia Arhidiecezană din Sibiu*, se subliniază utilitatea publicațiilor de acest tip în lumea satului: „Un an de zile calendarul cu tot cuprinsul lui stătea în casa și pe masa creștinului. Toți cei din casă știau unde este calendarul, îl răsfoiau, îl citeau, se uitau la chipurile lui, îl împrumutau și la vecin, așa că acest calendar era o carte de preț pentru român.”² Putem vorbi chiar de o notă de afectivitate, calendarul fiind recomandat ca „un prieten bun al familiilor creștine.”³

Dincolo de popularitatea de care s-au bucurat, și de ampla arie de răspândire a calendarelor, apar alte întrebări cu privire la motivele care i-au determinat pe oamenii de cultură să promoveze atât de mult calendarele, și altele, referitoare la „ingredientele” folosite pentru a realiza un conținut moral, atractiv, util și instructiv, în același timp.

În primul rând, epoca a dictat cursul ce trebuia urmat. Realizarea Unirii ar fi trebuit să producă o emulație de ordin moral, cultural, social prin care să se dezvăluie forța sufletului etnic românesc, sau cel puțin, așa ar fi așteptat intelectualii preocupați de soarta poporului. Războiul a generat, însă, schimbarea psihologiei umane, oamenii devenind ahtiați după parvenire, prin orice mijloace. De aici a izvorât nevoia de a lua atitudine față de materialism și modernism, care

¹ Vezi Elena Dunăreanu, *Calendarele românești sibiene (1793-1970)*, Sibiu, 1970, pp. 268-269.

² Ibidem, p. 268.

³ *Unirea*, Anul L, Nr. 49, Blaj, 7 Decembrie 1940, Tipografia Seminarului Blaj, p. 4.

puneau în pericol elementele definitorii ale identității naționale. Însăși Biserica s-a înrolat în această luptă împotriva schimbărilor radicale, baricadându-se, împreună cu alte societăți culturale de tipul Astrei, în spatele unui conservatorism, tradus ca „preocupare altruistă pentru ca poporul în masa lui să aibă acces la cultură, la valori spirituale”⁴ și, implicit, la o viață mai bună. Altfel spus, Biserica și Astra și-au unit forțele, spre a trezi publicul majoritar rural, spre a-i conștientiza pe cei mulți și abia știutori de carte că, doar prin cultivarea sufletelor și minților, se poate ajunge la un real progres al nației.⁵

Aria de influență s-a extins și asupra conținutului lecturii. În percepția lor, potențialii cititori erau dezorientați în această privință, și ca atare, nu-și puteau selecta singuri lecturile. Drept urmare, au apărut promotori ai ghidării lecturii. Horia Petra-Petrescu, secretar literar al Astrei, dar și redactor al calendarelor Astrei (*Amicul poporului* - 1924-1933, *Calendarul săteanului*, 1924-1933, *Calendarul Astra*, 1925-1928, 1930-1936, *Calendarul Daciei Traiane*)⁶ a fost, poate, cel mai activ în acest sens. Citind în spitale multor țărani răniți în primul război mondial, el a putut schița un spectru al preferințelor lor literare, dar, în același timp, a realizat care este adevăratul nivel cultural al țaranului român. Bazându-se pe această experiență, Horia Petra-Petrescu a întocmit și publicat liste de autori, pentru a asigura o formare culturală adecvată, în conformitate cu normele estetice și etice ale Astrei, și implicit ale Bisericii. Pornind de la preferințele de lectură ale sătenilor (citirea din Evanghelie, povestirile lui Tolstoi, *Leonard și Gertruda* de J. H. Pestalozzi, *Alexandria* repovestită de M. Sadoveanu), listele au inclus autori consacrați (I. Slavici, G. Coșbuc, I. Agârbiceanu, I. Creangă, Al. Odobescu, Al. Brătescu-Voinești, M. Sadoveanu) și autori minori, care *ab initio* au scris pentru lumea satului (Victor Vlad Delamarina, Ion Popovici Bănățeanu, Iuliu T. Mera, Dumitru Stănescu, Ștefan Cacoveanu). Aceste opțiuni dezvăluie adevărata menire a literaturii pentru popor, și anume, nu doar culturalizarea maselor, ci, mai ales, formarea moral-religioasă și națională a cititorilor, esteticul fiind o valoare prezentă dar subordonată.⁷ Conchidem așadar, alături de Valer Moga, că într-o societate în care războiul a răsturnat scara valorilor morale, iar ofertele editoriale erau de o calitate îndoielnică, astfel de întreprinderi erau oportune și foarte benefice pentru țărani.

Biserica, prin redactorii care se ocupau de realizarea ziarelor și calendarelor proprii, s-a aliniat preceptelor mai sus menționate, realizând selecția materialelor în aceeași manieră.

Nu putem omite faptul că, publicațiile de tipul calendarelor, aveau deja o tradiție în modul de alcătuire în perioada interbelică, care era arhicunoscut atât redactorilor, cât și cititorilor. Pe această matrice consacrată s-a pliat mentalitatea epocii, dar a adus și noutăți, prin acest ghidaj al lecturii și prin introducerea de texte redactate special pentru acest tip de publicații. Acestea din urmă erau fie preluate din cărțile religioase (*Biblia*, *Evanghelia*, *Viețile sfinților ș.a.*), fie inspirate din universul rural.

În revista arădeană *Biserica și Școala* găsim o analiză destul de pertinentă a calendarelor-almanah, aceasta reușind să puncteze aspecte esențiale, referitoare la abundența acestor tipărituri în epocă, la concurența de pe piață și la calitatea lor, uneori, incertă: „Calendarul, ca mijloc de propagandă și de educație, și-a ocupat de multă vreme un loc unanim recunoscut, în viața satelor. Pe vremuri, doar vreo autoritate bisericească de scotea un calendar, acesta era răspândit la mari depărtări, el constituind aproape unica hrană sufletească pentru serile lungi de iarnă. Azi

⁴ Valer Moga, *op.cit.*, p.192.

⁵ *Discursul d-lui Ștefan Roșianu, președintele Despărțământului central - jud. Târnava Mică, Blaj, 1929*, în *Transilvania*, 60, oct-noi. 1929, nr. 10-11, pp. 866, 892.

⁶ http://www.crispedia.ro/Horia_Petra-Petrescu, accesat în data de 26.10.2015, ora 11,11.

⁷ Valer Moga, *op.cit.*, p.196.

calendare scot mulți: diferite ziare, reviste sau chiar particulari își dispută întâetatea pe terenul răspândirii acestui soi de publicații. Unii cred că, așezând alături de partea pur calendaristică câteva articole — adesea greu de pătruns, poezii etc., au dat gata un calendar pentru săteni. Totuși nu e rău că astfel de publicații vin din diferite direcții. Din întrecerea ce se naște în chip firesc între ele, ajungem să știm odată care e și cum trebuie să fie un bun calendar pentru popor. Și nu e puțin lucru acesta, dacă ne gândim că singura publicație care s'a răspândit mult și s'a încetățenit oarecum în viața satelor e calendarul.”⁸ În contrapartidă, autorul notează câteva direcții clare pentru întocmirea unui „bun calendar pentru popor”. Pune pe primul plan, și nu greșește deloc, modul de scriere. E un stil aparte, care cere nu doar „a scrie în graiul poporului ci și în gândul lui: simplu fără prea mari întortocheri de fraze. Căci nu e tot una a scrie cum vorbește poporul și cum gândește el: poporul spune adeseori adevăruri mari, într'o formă, limpede, dar cu atât mai grăitoare.”⁹ O a doua cerință este abordarea subiectelor de larg interes pentru țărani. Autorul nu pierde din vedere nici condițiile grafice în care apare publicația, dovedindu-se un bun cunoscător atât al aspectelor tehnice, cât și al psihologiei cititorilor: „îmbinarea armonioasă a textelor cu ilustrații, alternarea potrivită a cuprinsului lor sau chiar și litera cu care e tipărit, sunt de natură să-l facă mai mult sau mai puțin atrăgător.”¹⁰

Sutele de pagini, trimise spre public, au purtat semnătura unor oameni dedicați misiunii lor. Într-un articol aniversar,¹¹ Grigore Pop-Câmpeanu, redactor al *Unirii Poporului*, dezvăluie câteva amănunte legate de cei care și-au adus contribuția la realizarea *Calendarului dela Blaj*, timp de un sfert de secol. Un colaborator de cursă lungă a fost Gavril Todica, un apreciat astronom din Geoagiu, care s-a ocupat de rubricile: *Partea calendaristică*, *Cronologia anului*, *Începutul anotimpurilor*, *Schimbările lunii*, *Mersul vremii* și altele asemănătoare. Responsabil pentru redactarea *Șematismului* și a cronicii bisericești interne și externe a fost Iuliu Maior, iar pentru tipicul bisericesc pr. Grigore Tecșa de la Mitropolie. În ceea ce privește partea de *Învățătură și petrecere*, aici lista colaboratorilor este foarte lungă: Mitropolitul Alexandru Nicolescu, P.S.S. Dr. Ioan Bălan, episcopul Lugojului, P.S.S. Dr. Vasile Aftenie, episcopul auxiliar de la București, Il. Sa Dr. Victor Macavei, vicarul Mitropoliei Blajului, Il. Sa Dr. Nicolae Brânzeu, prepozitul capitular de la Lugoj, apoi canonicii Ioan Geogescu de la Oradea, Ioan Agârbiceanu de la Cluj, Dr. Augustin Tăsar, Gheroghe Dănilă și Dumitru Neda de la Blaj, Pr. Dr. Elie Dăianu, profesorii Ioan Vultur, Gh. I. Biriș (Radu Brateș), Dr. Simion Crișanu (Traian Râmleanu), Teodor Seiceanu, Olimpiu I. Barna, Sever Barbu, Nicolae Comșa, ing. agr. Victor Rusu, Nicolae Lupu (N. L. Ioanaș), Corneliu Albu, Sabin Gh. Truția, Traian Dragoș, Petre Olariu (Petrea Dascălul), Iosif E. Naghiu, Iustin Salanțiu, Iuliu Domșa, Silvia Hațiegan, Ioan Sârbu, Livia Hulea ș.a.

Pe de altă parte, *Calendarul „Clujul românesc” al Eparhiei Ortodoxe a Clujului*, avea la rândul său o echipă încheată, care își aducea contribuția la realizarea fiecărui număr. Studiul mai multor exemplare ne-a dat posibilitatea întocmirii unui tablou al colaboratorilor, pe o perioadă mai îndelungată: Dr. Sebastian Stanca, consilierul referent al Secției bisericești la Consiliul Eparhial Cluj și redactor al ziarului *Renașterea* (principalul editor), P.S. Sa Nicolae, prof. I. Lupaș, pr. prot. Vasile Gan, pr. Teodor Ciuruș, prof. Dr. O. Bucevschi, prot. Iosif Pop-Aiud, stud. teol. Iosif Naghiu, pr. Ioan Bunea-Năsăud, pr. V. Mateiu, Victor Susa, iar după 1940, pr. I.

⁸ *Biserica și Școala*, Nr. 46, Anul LXVI, 15 Noemvrie, 1942, Tipografia Diecezana Arad, pp. 378-379.

⁹ Idem, p. 379.

¹⁰ Idem, p. 379.

¹¹ *Calendarul dela Blaj împlinește 25 de ani*, în *Calendarul dela Blaj pe anul visect 1948*, anul XXV, Tipografia „Grafica”, Oradea.

Goron (editor responsabil), Dr. L. G. Munteanu, prot. stavr. Vasile Popovici, pr. Florea Mureșan, pr. Aug. Faur, prot. stavr. Laurențiu Curea, Dr. Vasile Sava, Ion Bunea, Ilarion V. Felea, pr. Gh. Perva ș.a.

La rubrica dedicată sfaturilor gospodărești și-au adus aportul A. D. Carabella, Dem. Dinescu, col. Paul Zotta, M. Negru, Ioan Buzea, V. Vlad, iar la partea literară Livia S. Conopan, N. Monotoru-Vâlcea, Radu Stanca, Mihail Lungeanu, Alexandru Rusu, Ioan Al. Bran-Lemény, Emil Nicolescu, Romul Grecu, pr. dr. Ștefan Cioroianu, pr. Teodor Ciceu, George Drumur, Emil Zegreanu, V. Copilu-Chiatră, Zorica Lațcu etc.

Calendarele sibiene în schimb s-au axat, în principal în *Partea literară*, pe fragmente extrase din diferite volume publicate de scriitori consacrați (*Cartea vrednicilor românești* - George Coșbuc, *Basmul Domnului* - Ion Creangă, *Pictorul N. I. Grigorescu* - Al. Vlahuță, *Biserica de altădată* - Ion Pilat, *Denii* - Ștefan I. Nenițescu), ori mai puțin titrați (*Cu ce trăiesc oamenii și alte povestiri* - C. Carp), din reviste (*Viața ilustrată*, *Tinerimea creștină*), sau din ziare (*Universul*). La loc de cinste sunt și colaborările cu tinerii creatori, înrolați în *Oastea Domnului* (I. Marini, înv. ostaș; I. Tuduscuiuc, înv. ostaș, Brăhășoia - Vaslui). Lirica religioasă era reprezentată de poeți precum Vasile Militaru, Ion Buzdugan, Victor Eftimiu, Gheorghe Bălțeanu, Elena Farago, Șt. O. Iosif.

În *Calendarul dela Bixad* articolele sunt în marea lor majoritate semnate cu inițiale, oferindu-ne în acest fel puține indicii despre cei care s-au ostenit pentru redactarea lor. Dintre cei ale căror nume apar, totuși, în *Calendar*, îi menționăm pe: ier. Augustin Pop, Iulian Grozescu, Moșul (un pseudonim de bună seamă), ierom. bazilian Gavril Sălăgeanu, P. Lucian Pop, ier. Teodosie. Fiecare ediție este presărată cu versuri creștine a căror selecție nu se supune unor rigori estetice pretențioase. De aceea, autori de talia lui Eminescu apar alături de Aurelia Pop Florian de pildă.

Calendarul creștinului ortodox de la Arad avea în colectivul de redacție nume precum: pr. Gh. Balta, pr. Teofan Herbeiu, pr. Viorel Mihuțu, pr. Gh. Perva, pr. Runceanu, ieromonahul Iulian, iar autori de versuri pe: pr. V. Stoicanea, T. Bogdan, V. Militaru, T. Ciceu ș.a. Multe articole nu poartă semnătura nici unui autor, fiindu-ne imposibil a reconstitui întreg corpul redacțional al publicației.

Pentru redactarea *Calendarului „Viața creștină”*, pr. Vasile Chindriș a colaborat cu: Simeon Chișiu, ier. Lucian Pop, I. Bolog, Ion Scurtu, pr. G. Negură, păr. N. Pura, P. Tănăsescu, Anton Crișan, N. Dinescu, pr. Teofil A. Bălibanu (acesta din urmă aducându-și aportul la întocmirea părții calendaristice și a celei literare deopotrivă, după cum reiese din precizările făcute chiar de părintele V. Chindriș¹²). La aceștia se adaugă munca altor redactori și traducători, care au preferat să-și ascundă identitatea sub inițiale.

Menționarea nominală a echipelor redacționale a principalelor calendare religioase studiate am considerat-o ca pe un act necesar în demersul recuperator, deoarece fără munca și implicarea lor, în cel mai fervent spirit creștin, astăzi nu am mai fi avut un obiect de cercetare. Listele au fost culese de prin articole aniversare din calendare și gazete, sau întocmite pe baza propriei noastre cercetări.

Sintetizând, putem spune că publicațiile de felul calendarelor religioase au jucat un rol fundamental în educația oamenilor de rând, dar și a clerului de la nivel parohial. Este vorba atât de pregătirea spirituală propriu-zisă, cât și de formare morală și identitară a credincioșilor, mai

¹² *Calendarul „Viața creștină” pe anul 1948*, Tipografia „Înfrățirea” Cluj, p. 64.

ales într-o societate fragmentată din punct de vedere confesional și național. Prin popularitatea câștigată ne-au dezvăluit un dialog permanent cu societatea, ele având ca scop accentuarea gradului de conștientizare și asimilare de către credincioși a valorilor unui popor civilizată.

Bibliografie

- Dunăreanu, Elena, *Calendarele românești sibiene (1793-1970)*, Sibiu, 1970.
- Moga, Valer, *Astra și societatea (1918-1930)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003.

Periodice

- *Biserica și Școala*, Nr. 46, Anul LXVI, 15 Noembrie, 1942, Tipografia Diecezană Arad.
- *Calendarul „Vieța creștină” pe anul 1948*, Tipografia „Înfrățirea” Cluj.

Articole

- *Discursul d-lui Ștefan Roșianu, președintele Despărțământului central - jud. Târnava Mică, Blaj, 1929*, în *Transilvania*, 60, oct-noi. 1929, nr. 10-11
 - *Calendarul dela Blaj împlinește 25 de ani*, în *Calendarul dela Blaj pe anul bisect 1948*, anul XXV, Tipografia „Grafica”, Oradea.

Surse electronice

- http://www.crispedia.ro/Horia_Petra-Petrescu, accesat în data de 26.10.2015, ora 11,11.